

הלל ברזל / שרשים ונוף..*

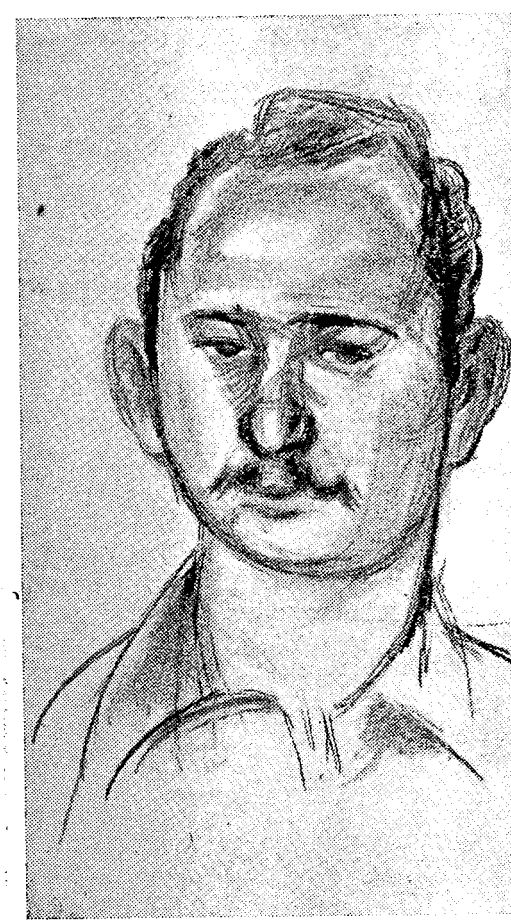
א. שרשים

זכותה הגדולה של מרדכי טביב כסופר נעוצה בשרשים העמוקים שמהם צומחת יצירתו. עובדה זו באה לידי גילוי בולט בספרו הראשון, "כעשב השדה" (יצא בהוצאת "ספרית הפועלים" בתש"ח). טביב צייר בספרו הווי מיוחד ומופלא של העדה התימנית בארץ. והצליח בשל גישתו למוטיבים הקשורים בהווי זה. בדומה להזו הבין טביב כי הווי זה איננו מייצג רק את הדברים המושכים את לבנו בגלל זרותם. יתר על כן, אסור לה להוויית חיים זו שתעסיק תודעתנו בשל ייחודה בצורה ובדפוסיים מעניינים. הדבר החשוב הוא להעלות את מקוריותו היהודית של שבט זה שגשגתה בטהרה. יותר משיש צורך לתאר ולצייר חשוב, איפוא, לחשוף שרשים. הפגישה בין הקורא ובין ההווייה התימנית בספרו של טביב היה בה משהו הצצה במקורות ראשוניים. במובן מסויים הועמד לפנינו בעיית שלא לבשו קליפות מסלפות צורה ומשנות מהות. קרן מהן אור של אצילות ראשונית. פגישה מעין זו מעניקה לקורא תחושת יציבות, משל למי שמביט על אילן עב גזע ועמוק שרשים.

אולם המציאות החדשה של אותה עדה שהעתיק קה מקומה לקרקע חדשה ישנה הצמיחה גוף חדש לאילן שגשגן על אותם שרשים. נוף חדש זה הציג בצורה טראגית את אפיו הארעי וההיצוני לעומת השרשים העמוקים. סתירה עמוקה זו שבין השרשים לנוף מלבישה את כל הדמויות וההתרחושויות לבושים של תופעות ארעי ונבנות חוף. הלחץ של הסביבה, "להתבוללות" המהירה של הנוף החדש היה בו כדי לאיים על סכנת נתוקו המחולט של הנוף מן השרשים, בעיית אלה שמשו כרקע ליצירתו של מרדכי טביב בספרו "כעשב השדה". אך בספרו הראשון היה הסופר צמוד יותר לשרשים. הוא ביקש להראות לנו את מקורות יניקתה של העדה התימנית, אם כי לא העולם מהשפעותיו של האקלים החדש על מקור רות אלה. רמו לכוחות המאיימים על ראשוניות זו אפשר אולי למצוא בשם: "כעשב השדה". עשב, ולא אילן נרמס, נתלש ונאכל על ידי בהמה ואדם יכילת התנגדות. אך בעיקרם של דברים היינו עדים לתהליך של חשיפת שרשים.

בספרו החדש קפץ המחבר קפיצה גדולה מן השרשים אל הנוף. כך עבר מרדכי טביב מ"עשב השדה" לסוג אחר של יצירה.

על ספרו של מרדכי טביב, "דרך של עפר" שיצא בהוצאת "עם עובד" תשי"ג, ונכה ב"פרס אוסיש" קיר" לשנת תשי"ג.

פורטרט של הצייר פרופס יצחק ממבוש

ראש נערה (רשום) יצחק ממבוש

בין בגלל אפיו המיוחד, סיפור העומד בפני עצמו. אולם מבחינת המוטיב המתחם למלחמת השחרור, אפשר לשייך אליו את הסיפור האחרון שבקובץ.

ד. ועוד על "דרך של עפר"

מהלך הדברים בסיפור זה יש בו, במבט עין ראשון, מן הבנליות. "הבחור מן הפלמ"ח" מזדמן לעיר לחופשה קצרה ופוגש בנערתו-אהובתו שחי-תה כצל רחוק בדמיונו. האהבה הרחוקה, הסמויה מתפתחת במהירות יתרה להתלהבות של רגשות ויצרים. לקול פצצות ואור זרקורים עתידה אהבה זו לחגוג את נצחונה השלם.

אולם על מהלך דברים זה שיש בו מן השגרה, חופף צעיף דק של רומנטיקה המכפר על הכל. משהו מן התמימות הגדולה מתבלט ביצירה. תמימות זו יש בה אמונה והיא קשורה באותו "גורל" שפגשנוהו ב"כינורו של יוסי", אך בשינוי צורה. שם הוא מבטיח בדידות ומות יפה, הוא מבטיח "דרך של עפר" המוליכה לאושר. אולם בהבדל מ"כינורו של יוסי" מטושטשים כאן, מחמת הגישה הרומנטית, תוי פניהם קווי אפיים של הגבורים הראשיים. דמותה של נחמה מטושטשת ביצירה כצלו של אותו לילה שהפירה כל העת את דמיונו של גבעון. גם דמותו הפנימית של גורל עון אינה מחוררת די הצורך. מבחינה עלילתית מגלה גם כאן טביב את יכלתו בבנין סיפור מרתק על יסודות של התפתחות.

לנוף תימני מובהק אנו חוזרים בשלושת הסיפורים האחרים שבקובץ. אך כל הדברים מובאים על רקע של התקופה החדשה. מן הסיפורים עולה חד המאורעות הגדולים שלאחר מלחמת השחרור. רור. תהליך קיבוץ הגלויות חותם כאן את חותמו האקטואלי. "אהבת הדסה על לבבי נקשרה — ואני בתוך גולה פעמי צוללים". הד צלילית של שירת שלום שבוי ביחד עם סגנון הדיבור התימני הם רקע מלבב לפגישה עם עולי תימן בשדה התעופה בלוד.

מיד נסתדר הקהל, זה בצדו של זה, בשתי שורות זו אחר זו ונתנו ידיהם זה לזה. והמשורר נטל פחיתו והלך לפניהם; והיה הוא מקיש על הפח ומשורר:

נעלה לארצנו בשיר זמרה וברון והדרה וברון והדרה. והקהל מפסיע אחריו בריקוד ומשיב בפזמון חור: "וברון והדרה וברון והדרה" וככה היו מרקדים ומפסיעים, מפסיעים ומרקדים והולכים עד שהגיעו למקום הניינים של האוירונים שגל גליהם נתיצבו כבר על הקרקע. (הבשורה עמ' 69).

אפשר ומבחינה ספרותית יכול היה המחבר להסתפק בגרעין זה ולצמצם מסביבו את הסיפור. אף על פי כן העדיף טביב להוסיף מוטיב נוסף שבעיקרו הוא אנושי-סוציאלי. גורלה של נערה סומאת, המתרחשת כאשורה הרך של אהבה ראשונה רבת חסד נוגה עליה. גם כאן מתגלה כשרון הציור של המחבר המעניק לסיפור גוון מרתק.

מוטיב הסומאות מתקשר בדרך של סמיכות לספור "גואל" שתכנו העיקרי אהבה שבין גואל לבעלה הסג'יג'ור. ומכאן לפרובלמות. ה. נעוצות בהווי החיים המיוחד של העדה התימנית בסיפור "ולא חורה דביה". מרדכי טביב משתמש בסיפור זה באופן מוצלח ב"Pointe" אותה נקור דת עוקץ המופיעה בסוף הסיפור ומשמשת לו כעין שיא.

קובץ הסיפורים, "דרך של עפר" מהווה תחנה חשובה ביצירתו הספרותית של טביב. המעבר מן השרשים לנוף, מסתבר, איננו מועזע עת אשיותיה האמנותיות של יצירתו. נקוה כי לא ייח המהבר לאותה הווייה שרשית מיוחדת של האדם התימני ויוסיף לראות בה נקודת מוקד ביצירתו.

ב. "דרך של עפר"

המוטיבים ב"דרך של עפר" אינם צמודים בהכרח לאותה הווייה ראשונית ושרשית שאותה ביקש טביב לגלות בספרו הראשון. מוצאם העתי של גבוריו הוא בכתיבת דבר הנבלע ברקע ואיננו הופך להיות לסוד היצירה כולה. העיקר הן ההתרחשויות גופן, דברים בהתהוותם. זהו אולי אחד הטעמים מדוע בחר המחבר בשם "דרך של עפר" לספרו ולא בשמו של אחד הסיפורים האחרים, כגון "כנורו של יוסי" שהוא אולי חשוב יותר מבחינת האיכות. טביב רצה להבליט את הצמדות לנוף החדש, כמובן מבלי לטשטש את זיקתו האמיצה לאותם שרשים שבהם עסק בעבר. עדיין מוקדשים שלושה סיפורים מן הקובץ: "הבשורה", "גואל" ו"לא חורה דביה". להווי החיים התימנים, אך גם הם מתוך האספקלריה החדשה.

הסמל של השנוי שהתחולל מובלט בשם "דרך של עפר". "דרך של עפר" מסמלת שבילים חדשים שנסללו בקרקע המולדת. דרך זו מצויה בעיר שבה מתרחש הרומן שבין גבעון ונחמה. היא גם מצויה בכפר התימנים (ראה: "הבשורה", עמ' 75, טור אחרון). היא משמשת איפוא, במשותף, גופי אנוש שונים שצמחו מתוך שרשים נבדלים והם מבקשים את המשותף באותן דרכים. דרך זו משמשת גם את הלוחמים. שבה צועדים לחזמים לנצחון או לקטל. היא מעוררת בנו אהדה משום שהיא רומזת לפשטות של חיים ומזכירה גופים כפריים. אך במעמקי לבנו אנו יודעים שדרך זו מסמלת גם את הארעיות. חזקה עליה שלא תשאר כיו לאורך ימים. היא תלבוש מעטה אספלט ותהפוך לדרך המלך.

דרך העפר מוליכה משום כך לנושאים שכולם אקטואליים. היא מובילה לנער שנלחם ונפל והוא בן יחיד לאם אומללה. עליה פוסעים העולים אחר שהובאו במטוסים וכוו לנשק את קרקע המולדת. בה מבקשים אשרם אוהב ואהובתו שדרכי עפר אחרות הבדילו ביניהם. עם הדיון ביצירות המטפחות בנושאים אלה, לא יוכל איפוא להשען על השרשים. הוא מוכרח לאחוז בנוף החדש.

ג. "כנורו של יוסי"

"כנורו של יוסי" הוא ספור בעל ערך אמנותי רב. מתגלית בו קודם כל יכלתו הלשונית הגדולה של המחבר. הוא מדבר אילני בניינים קדומים, משוכללים ונמרצים בצללים. מתבררת גם כן יכלתו של טביב לבנות ספור כהלכה. הדברים מתפתחים כמי שמעפיל לאטו לפיסגה של הר. אנו השיים את ההתקדמות לקראת השיא. צועדים כל העת לפי מעלה. משמגיעים לשיא מתבהרים האפקים ומתגלים עולמות חדשים. טביב מצליח לבנות את ספרו על יסודות של הסתכלות חדה, כשרון ציורי ומה חשוב יותר, תפיסת מעמקים של נפש. גישתו של המחבר היא כאן, במידת-מה, מודרניסטית. למצבים על סף טירוף הדעת ולאנשים שדעתם מושבשת נודעת חיבה מיוחדת בכתיבה המודרנית. הנפש ניתנת או לחשיפה ולהיות מוצגת ערום ועריה ללא קלפות, או הפחתות. תוצאה של צנזורה פנימית. בצדו של מצב נפשי זה מופיע החלום כגורם מסייע לפענוח תחתיות הנשמה. לשני אלמנטים אלה, של טירוף וחלום, מצטרפת על נקלה הסימבוליקה. הסמלים הם שפת החלום. הסמלים הם בעלי עוצמה מכרעת בגופי השוטפה. מציגה זו על מצבים שבהם מצטרפים סף-הטירוף או השגעון המחולט לחלום ופועלים על רקע של סמבוליקה. מופיעה בספרותנו אצל ש. י. עגנון. צורך מיוחד זה אנו מוצאים גם ב"כנורו של יוסי". — "כינור זה מיתר פקע בו ביום שנהרג בו בני, ומחמת שיבוש הדעת שאני שרויה בו לא נתתי דעתי על כך עד היום; וכי מה הוא כינור זה. בני, שאתן דעתי עליו, מאחר שהעיקר ניטל הימנו, אלא שהלילה בא אלי בני בחלום ונראה לי שלא כהרגלו עצב ונדכא. שאלתי תינו בחלום: 'בני, מחמד עיני! למה פניך עצבים כל-כך?' 'אמי, צער גדול יש לי', ומה צערך, בני?' חזרתי ושאלתי לו, ואמר לי: 'ביום שנהרגתי, אמי, פקע מיתר בכינורי'. אמרתי לו: 'אתקנהו בני'. (כינורו של יוסי, עמ' 10).

הסיפור כתוב מתוך דרמטיות יתרה. וכמו בדרך מות הגדולות ניתן בו שלטון לגורם סמוי מן העין — ה"גורל". אשה עלובה זו, המתנה את נתיב יסוריה, היא אוביקט נכנע לגורל אכזר ואנו צופים מראש את כל המאורעות המתרחשים והנה הם משועבדים בהכרח לתהליכים של דוי ואסון. ה"גורל" מדביק לבסוף את קנינה היקר ביותר של מסכנה זו, את בנה היחיד. כך הופך להיות גם יוסי אוביקט לאותה גורליות שאין מנוס ממנה. נשאר לבסוף רק הכנור שגם בו פקע המיתר. את המתח חות הגדולה הקיימת בעלילה מעין זו מנסה המחבר בר להפיג על ידי שלוב עצמו בתוך מהלך הדבר. רים. שלוב זה נעשה מתוך מדת המור נעימה והוא מוסיף טעם ליצירה. "כינורו של יוסי" מהווה בקור